गाथिनो विश्वामित्रः।इन्द्रः । त्रिष्टुप्

इन्द्रः पूर्भिदातिरद्दासमर्कैर्विदद्वसुर्दयमानो वि शत्रून्।

ब्रह्मजूतस्तन्वा वावृधानो भूरिदात्र आपृणद्रोदसी उभे॥ ३.०३४.०१

इन्द्रः- ईशनशीलः। पूर्भित्- बन्धभेदकः। दासम्- स्वसेवकम्। आ- आभिमुख्येन। अतिरत्- अवर्धयत्। अर्कैः- मन्त्रैः। विदद्वसुः- सम्पल्लम्भकः। शत्रून्- रिपून्। वि- विशेषेण। दयमानः- हिंसन्निति यास्कः। ब्रह्मजूतः- ब्रह्मप्रेरितः। तन्वा- स्वदेहेन। वावृधानः- वर्धमानः। भूरिदात्रः- बह्वायुधोपेतः। उभे रोदसी- द्यावापृथिव्यौ। अपृणात्- अपूरयत् ॥१॥

मखस्य ते तविषस्य प्र जूतिमियर्मि वाचममृताय भूषन्।

इन्द्र क्षितीनामसि मानुषीणां विशां दैवीनामुत पूर्वयावा॥ ३.०३४.०२

ते- तव। मखस्य- महनीयस्य। तविषस्य- बलवतः। ते- तव। जूतिम्- मनसा प्रेरिताम्। वाचम्। अमृताय। भूषन्- अलङ्कुर्वन्। इयर्मि- उच्चारयामि। इन्द्र- परमेश्वर। मानुषीणां क्षितीनाम्- मर्त्यानाम्। दैवीनां विशाम्- अमराणाम्। पूर्वयावा- पुरोगामी। असि- भवसि ॥२॥

इन्द्रो वृत्रमवृणोच्छर्धनीतिः प्र मायिनाममिनाद्वर्पणीतिः।

अहन्व्यंसमुशधग्वनेष्वाविर्धेना अकृणोद्राम्याणाम्॥ ३.०३४.०३

शर्धनीतिः- बलनेता। वर्पणीतिः- सुरूपकृत्। इन्द्रः- परमेश्वरः। वृत्रम्- आवरणम्। अवृणोत्- न्यवारयत्। मायिनाम्- मायाशक्तीः। प्र- प्रकर्षेण। अमिनात्- अवधीत्। उशधक्- शत्रुवधं कामयमानः। वनेषु- सम्भजनेषु। रक्षः। व्यंसम्- विगतांसं कृत्वा। अहन्- अवधीत्। राम्याणाम्- रमणीयभावनानाम्। धेनाः- वाचः। आविः अकरोत्- प्रकटयति ॥३॥

इन्द्रः स्वर्षा जनयन्नहानि जिगायोशिग्भिः पृतना अभिष्टिः।

Dr. Rangaji

प्रारोचयन्मनवे केतुमह्नामविन्दज्ज्योतिर्बृहते रणाय॥ ३.०३४.०४

इन्द्रः- परमेश्वरः। स्वर्षाः- स्वर्गसम्भक्ता। अहानि- दिनानि। जनयन्- सृजन्। उशिग्भिः- कमनीयैः। अभिष्टिः- अभिभूः। पृतनाः- शत्रुसेनाः। जिगाय- अजयत्। अह्नाम्- दिवसानां दैवप्रज्ञानाम्। केतुम्- प्रज्ञाम्। मनवे- मनुष्याय। प्र- प्रकर्षेण। अरोचयत्- प्रकाशयामास। बृहते- महते। रणाय- रमणाय। ज्योतिः। अविन्दत्- लेभे॥४॥

इन्द्रस्तुजो बर्हणा आ विवेश नृवद्दधानो नर्या पुरूणि।

अचेतयद्धिय इमा जरित्रे प्रेमं वर्णमतिरच्छुक्रमासाम्॥ ३.०३४.०५

नृवत्- वीरवत्। पुरूणि- प्रभूतानि। नर्या- वीर्याणि। दधानः- धारयन्। इन्द्रः- परमेश्वरः। तुजः- बाधमानाः। बर्हणाः- वर्धमानाः सेनाः। आ विवेश। जरित्रे- स्तोत्रे। इमाः- एताः। धियः। अचेतयत्। आसाम्- प्रजानाम्। इमम्- एतम्। शुक्रम्- शुभ्रम्। वर्णम्। प्र- प्रकर्षेण। अतिरत्- अवर्धयत्॥५॥

महो महानि पनयन्त्यस्येन्द्रस्य कर्म सुकृता पुरूणि।

वृजनेन वृजिनान्सं पिपेष मायाभिर्दस्यूँरभिभूत्योजाः॥ ३.०३४.०६

अस्य- एतस्य। इन्द्रस्य- परमेश्वरस्य। महो महानि- महतो महान्ति। पुरूणि- प्रभूतानि। सुकृता- सुष्ठु कृतानि। कर्म- कर्माणि। पनयन्ति- स्तुवन्ति। वृजनेन- स्वबलेन। वृजिनान्- वर्जितव्यानि पापानि। सम्- सम्यक्। पिपेष- चूर्णीचकार। अभिभूत्योजाः- अभिव्याप्तबलः। मायाभिः- स्वप्रज्ञाभिः। दस्यून्- चोरांश्चोरभावनानि वा। पिपेष॥६॥

युधेन्द्रो मह्ना वरिवश्चकार देवेभ्यः सत्पतिश्चर्षणिप्राः।

विवस्वतः सदने अस्य तानि विप्रा उक्थेभिः कवयो गृणन्ति॥ ३.०३४.०७

Dr. Rangaji

देवेभ्यः- देवतार्थे। चर्षणिप्राः- मनुष्याणां कामपूरकः। इन्द्रः- परमेश्वरः। मह्ना- महता। युधा- युद्धेन। वरिवः- उत्तमानि कर्माणि। चकार- अकरोत्। विवस्वतः- परिचरतः। सदने- सद्मनि। अस्य- एतस्य। तानि- अमूनि कर्माणि। विप्राः- मेधाविनः। कवयः- क्रान्तदर्शिनः। उक्थेभिः- मन्त्रैः। गृणन्ति- स्तुवन्ति ॥७॥

सत्रासाहं वरेण्यं सहोदां ससवांसं स्वरपश्च देवीः।

ससान यः पृथिवीं द्यामुतेमामिन्द्रं मदन्त्यनु धीरणासः॥ ३.०३४.०८

सत्रासाहम्- वृत्राणामभिभवितारम्। वरेण्यम्- श्रेष्ठम्। सहोदाम्- बलदम्। स्वः- स्वर्गम्। अपः- जीवोदकानि। च। ससमानम्- सम्भजमानम्। यः। पृथिवीं उत इमां द्याम्- द्यावापृथिव्यौ। ससान- ददौ। तम्। धीरणासः- चित्तधारणासु रममाणाः। अनु मदन्ति ॥८॥

ससानात्याँ उत सूर्यं ससानेन्द्रः ससान पुरुभोजसं गाम्।

हिरण्ययमुत भोगं ससान हत्वी दस्यून्प्रार्यं वर्णमावत्॥ ३.०३४.०९

अत्यान्- अश्वं प्राणम्। ससान- ददौ। उत- अपि च। सूर्यं- सवितारमात्मानम्। इन्द्रः- परमेश्वरः। ससान। पुरुभोजसम्- बहुभोगदाम्। गाम्- धेनुं चिद्रश्मिभूताम्। ससान। उत- अपि च। हिरण्ययम्- प्रकाशम्। भोगम्- अनुभवम्। ससान। दस्यून्- चोरान् चोरभावनानि वा। हत्वी- हत्वा। आर्यं वर्णं- आर्यशीलम्। आवत्- ररक्ष ॥९॥

इन्द्र ओषधीरसनोदहानि वनस्पतीँरसनोदन्तरिक्षम्।

बिभेद वलं नुनुदे विवाचोऽथाभवदमिताभिक्रतूनाम्॥ ३.०३४.१०

इन्द्रः- परमेश्वरः। ओषधीः- वीरुधः। असनोत्- ददौ। अहानि- दिनानि। वनस्पतीन्। अन्तरिक्षम्- द्यावापृथिव्योरन्तरालम्। असनोत्। वलम्- आवरणम्। बिभेद। विवाचः- विरुद्धं

Dr. Ranganji

भाषमाणान्। नुनुदे- बाधितवान्। अथ- अनन्तरम्। अभिक्रतूनाम्- प्रज्ञानाम्। दमिता- शमयिता अभवत्॥१०॥

शुनं हुवेम मघवानमिन्द्रमस्मिन्भरे नृतमं वाजसातौ।
शृण्वन्तमुग्रमूतये समत्सु घ्नन्तं वृत्राणि संजितं धनानाम्॥ ३.०३४.११

पूर्वं व्याख्यातम्॥११॥

Dr. Ranganji